

## SEBİLÜRREŞAD DERGİSİ ÖRNEĞİNDE OSMANLININ SON DÖNEMİNDE KADININ EĞİTİMİNE BAKIŞ

Mustafa ŞENGİL\*

Öz

Tanzimat'ın ilanı, Osmanlı toplumunda kadının sosyal statüsünün yükseltilmesi ve eğitiminin artırılması için bir başlangıç olmuştur. Kadına yatırımın geleceğe yatırım olduğunu anlayan Osmanlı aydınları ve yöneticileri kadının eğitimine yoğunlaşmış ve kadının, İslâm'ın ön gördüğü statüyü kazanması için çaba sarf etmişlerdir. Sebilürreşad Dergisi, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yayını sürdürmüş ve çok faydalı ve aydınlatıcı fikirler ortaya koymuştur. Kadınların eğitimi konusunda Sebilürreşad Dergisi'nin ortaya koyduğu çaba göz ardı edilemez. Sebilürreşad Dergisi örneğinde Osmanlı'nın son döneminde kadının eğitimi tartışmalarını tarafsız bir şekilde ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmanın Osmanlı Dönemi kadın eğitimindeki olumsuz ön yargıyı kıracağına inancımız tamdır. Çalışmada, Sebilürreşad Dergisi'nin tamamı taranmış; sadece iki tane olumsuzluk içeren yazıya rastlanmıştır. Bunlar da olumsuz yaklaşım değil kız erkek karışık eğitim ile ilgili tenkid(eleştiri) vb. yazılarıdır. Tanzimat ile başlayan kadının eğitimi, bilinçli olması ile toplumunda güçlü olacağına dair düşüncenin hayata geçirilmesi kolay olmamıştır. Kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, kadının eğitimi fikri hep savunulmuştur. Sebilürreşad müellifleri de bunlardan bazılarıdır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Eğitim, Kadın, Sebilürreşad Dergisi

### An Outlook of Female Education in the Last Period of Ottoman Empire Modelled on the Journal of Sabîl ar-Rashād

Abstract

Declaration of *Tanzimat* (or so-called 'Reorganization') represents a starting point of promotion of female education and betterment of woman's social status in Ottoman society. In this period, members of Ottoman intelligentsia and administrative class seem to understand that the improvement of the woman's role will be crucial for the future of the society itself, and therefore enhancing of female education was deemed vital in order to restore her elevated status previously set forth by the religion of Islam. The Journal of Sabîl ar-Rashād, published during the period comprising the final era of Ottoman Empire and first years of the Republic, became a receptacle of many valuable and stimulating ideas. Its role in promoting female education cannot be

---

\* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, mustafasengil\_85@hotmail.com

underestimated. In this study I will try to abolish the widespread preconception pertinent to the female education in Ottoman Empire by reviewing some discussions found in numerous issues of the Journal of Sabîl ar-Rashād. Accordingly, as an outcome of thorough scanning of all issues of the journal, I came across only two articles which can be considered as negative towards female education. Even though these articles are mainly centered on criticising mixed education. The idea that raising awareness about female education will eventually result in stronger and more stable society was not easy to establish. But once put into words by Sabîl ar-Rashād columnists, the idea of adequate female education and its direct effects on the wellbeing of the society slowly became an indisputable fact.

Keywords: Ottoman, Education, Women, The Journal of Sabîl ar-Rashād

## 1. Giriş

Osmanlı Devletinin kuruluşunun üzerinden yedi yüz küsur yıl geçtiği 2017 yılında, üzerinde durulması gereken önemli bir konu, Osmanlı'nın son döneminde kadının eğitimidir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmanın konusu Osmanlı'nın son döneminde kadının eğitimi tartışmalarıdır. Konuyu sınırlandırmak amacıyla Sebilürreşad Dergisi ekseninde inceleme yapılmış, öncelikle Sebilürreşad Mecmuası Fihristi'nden kadının eğitimiyle ilgili yazılar elde edilerek değerlendirme yapılmıştır. Çalışma temel olarak iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde hiçbir katkı ya da çıkarma yapılmadan aynen olduğu şekliyle Sebilürreşad Dergisi'ndeki makaleler sunulmuş, olumlu ve olumsuz olarak iki bölüme ayrılmıştır. İkinci bölüm ise o günün koşulları da göz önünde bulundurularak başarabildiğimiz ölçüde objektif yorumlarımızı içermektedir. Son olarak bir değerlendirme yapılmış ve makalelere geniş bir perspektiften bakılarak bir yorumlar yapılmıştır.

## 2. Kadının Eğitimi Tartışmaları

### 2.1. Olumlu Yaklaşımlar

Bu başlık altında Sebilürreşad Dergisi'nden bulduğumuz ve olumlu olduğunu düşündüğümüz dört makale ele alınmıştır. Herhangi bir müdahale, eksiltme ya da çıkarmada bulunmadığımız makalelerin birincisi hariç diğerlerinin yazarları bulunamamıştır. Dergide herhangi bir yazar adı ya da o dönemde kullanılması yaygın olan rumuzlara da rastlanmamıştır.

Ele alacağımız ilk makale Mısırlı eğitimci Abdülaziz Çavîş tarafından yazılmış olup Mehmet Akif Ersoy tarafından Türkçeye kazandırılmış ve Sebilürreşad Dergisi'ne dâhil edilmiştir. Bu yazısında Abdülaziz Çavîş İslâm'ın kadına verdiği değeri ortaya koymaktadır. Makalelerin sırasını tertip ederken İslâm'ın kadına verdiği değeri okuyucuya sunmak açısından bu makaleye birinci sırada yer verilmiştir.

**a. Abdülaziz Çavîş: Anglikan Kilisesine Cevap:**

**Kadının Şeriat-ı İslâmiyedeki Yeri: Tekâlif-i Diniyye ve İtikatta İstiklâl (dini teklifler ve itikatta bağımsızlık)<sup>1</sup>**

Malum olduğu üzere ibadete dair erkeğe her ne farz olduysa kadına da farz olmuştur. Bundan yalnız kadın hakkında usr ve meşakkati olanlar müstesnadır. Müslüman kadın erkek gibi namaz ile oruç ile hac ile zekât ile mükellef olup bu erkân-ı İslâmiyyeyi ikame ederse bunları yapan erkeğin haiz olduğu kadar ecre nail olur ve fark-ı cinsiyet-i noksan ecre ba'is olmaz. Nitekim bunları terk etmekte erkek ne kadar günahkâr olursa o da o kadar günahkâr olur. Ancak cihad gibi ifasında meşakkat olan ibâdât, mucip olduğu zahmetten dolayı şeriat-ı İslâmiyyece kadına farz değildir. Böyle iken yine zaman-ı saadet risalet-i penâhîde kadınlar İslâm ordularıyla birlikte harb meydanlarına gider ve oralarda harbe koyulan mücahidinin ağırlıklarını bekler, yemek pişirip hazırlar, yaralılarla hastalara bakarlar. Ve şayet iktiza ederse kendisini müdafaa için silahlanmaktan da hali kalmazdı. Nitekim Ümmü Süleym'den (r.a.) rivayet olduğuna göre sahabiyye-i müşarun ileyha Huneyn gününde şayet düşman buldukları yere kadar gelir de başları sıkıntıya uğrarsa vacip olan müdafaadan geri kalmamak için bir hançer edinmişti. Ve hançeri ne edeceksin diyenlere: "Şayet müşrikinden biri bana yaklaşırsa karnını deşmek için bunu yanıma aldım" cevabını verirdi.<sup>2</sup> Mezalik düşman bir belde-i İslâmiyyeye girse kadınlara varıncaya kadar bu belde ahâlisinin kâffesi üzerine müdafaa-i nefis vecibesi taayyün eder. Buna binaen müsliminden bir taife ile gayr-ı müslimler arasında harb olursa düşmana en yakın olan belde-i İslâmiyye ahâlisini erkek, kadın, çocuk, genç, ihtiyar herkesi nişancılığa ve sair fûnûn-ı askeriyeye alıştırmak vacip olur.

Kadınlar malum olduğu üzere mesâcidde cemaatlerde hazır bulunabildikleri gibi Cuma namazlarına da gidebilirler.

Sihhatlerine zarar vermek korkusu olan cemi ahvalde oruçları sakıt olur. Hayız ve nifas hallerinde olduğu gibi keزالık hamile ve raza'(emzirme) gibi ahvalde de kadın kendi nefesine veya çocuğuna bir zarar olacağından korkarsa orucu geri bırakır.

Akaid-i diniyyeye gelince bu hususta erkek ne kadar müstefit ise kadın da o kadar müstefiddir. Zira erkeğin kendi itikad ettiği mezhebi, re'yi ve dini zevcesine ve kızına zorla kabul ettirmeye hakkı yoktur. Erkek Sünni veya Şii olur da zevcesi veya kızı başka mezhebte olabilir. Behemehâl benim mezhebimi kabul edeceksin demeye selâhati yoktur. Zira vicdan ve itikad gibi nefsi ile kaim ümûr-ı bâtinîyede kimsenin kimseye tasallutuna imkân yoktur.

<sup>1</sup> Sebilürreşad Dergisi, cilt 23, sayı 586, sayfa 209-210.

<sup>2</sup> Ümmü Süleym birtakım kadınlar ile birlikte Rasûlullah(s.a.v.) Efendimizin buldukları harblerde bulunan bir sahabiyyedir (mütercimim dipnotu).

Bir de Cenab-ı Hak kendi ile erkek kulları arasına perde ve hicap, vasita ve vesile koymadığı gibi kadın ile hazreti kutsiyesi arasına da böyle maniler vaz' etmemiştir. Erkek kulları içinden evliya, asfiya, enbiya ittihaz ettiği gibi ümmül beşer Havva, İbrahim'in (a.s.) zevcesi Sara, İmran'ın kızı Meryem, Firavun'un zevcesi Âsiye, ümmehat-ı müminin olan zevcât-ı rasûl (s.a.v.), Rabiâtü'l-Adeviyye gibi birçok nisayı da esfiya mertebesine dâhil etmiştir. Hele Hz. Rasûlün "el-cennetü tahte ağıdami'l ümmehât" cennet anaların ayakları altındadır kelamı âlisi kadının şanı ne kadar âlâ edildiğinin ve makamı ne kadar büyük tutulduğunun en büyük delilidir. Zira bu hadis-i şerifin hükmü teslim edildikten sonra cennete gireceği gün anasının ayaklarını başının üstünde tutmayan ve Allah nezdinde ona muhabbet ve rızasını şefaatçi kılmayan kimsenin cennete girmesi nasıl tasvir olunur?

Abdülaziz Çavuş<sup>3</sup>

Kadının eğitimi konusunda olumlu bir yaklaşıma sahip ikinci makale, "Yüksek Tahsilin Kadınlar Üzerindeki Tesirâtı" başlığını taşımaktadır. Bir İngiliz âlimine cevap niteliğini taşıyan yazının yazarı belli olmamakla beraber gazeteden alıntı yapan Sebilürreşad yazarımız, Ahmet Şükrü Bey'in adını vermektedir. Kadın eğitimiyle ilgili Sebilürreşad Dergisi'nde geçen olumlu yaklaşımların en önemlilerinden olan yazıya, herhangi bir eksiltme ya da ekleme yapılmadan aynen yer verilmiştir.

#### b. Yüksek Tahsilin Kadınlar Üzerindeki Tesirâtı<sup>4</sup>

Vatan gazetesinde Ahmet Şükrü Bey<sup>5</sup> yazıyor: "Kızlar Darü'l-Fünûn'a gidiyorlar, İstiklâl Mahkemesi'ne giriyorlar, âlim oluyorlar diye sevinirken bir

<sup>3</sup> Abdülaziz b. Halil Çavuş (1876-1929) Tunus asıllı olup İskenderiye'de doğdu. Camii'l-Ezher'de ve Kahire Muallim Mektebi'nde okudu. Tahsilini tamamlaması için İngiltere'ye gönderildi. Oxford'da Arapça hocalığı yaptı. Mısır Maarif Vekâletinde müfettiş olarak hizmet verdiği sekiz yıl boyunca eğitimin islahı ve bilhassa sömürgeci İngilizlerin baskısından kurtarılması için gayret gösterdi. İngilizlerin baskılarını artırmaları üzerine Mısır'da mücadeleye devam etmenin imkânsız hale geldiğini anlayınca 1912'de İstanbul'a gitti. Kahire'de vefat ettiği tarihe kadar Mısır maarifini, özellikle ilköğretimi sağlam esaslar üzerine kurmak maksadıyla çalışmalar yaptı. Abdülaziz Çavuş, ilmi faaliyetleri ve İslâmi gayreti ile Muhammed Abduh'un yolunda yürümüştür. Makaleleri ve eserleri, onun Muhammed Abduh tarafından açılan çığırını dirayetle devam ettirdiğini gösterir. el-Ecvibe fi'l-İslâm an es'ileti'l keniseti'l-anglikiye (İstanbul 1342) isimli eseri Anglikan Kilisesine Cevap adıyla Mehmet Akif tercüme etmiş ve ilk defa Tetkikat ve Telifat Heyeti (İstanbul 1923), daha sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır. (bkz. Muhammed Eroğlu, "Abdülaziz Çavuş", DİA, cilt 1, sayfa 187-188, Ankara, 2000).

<sup>4</sup> Sebilürreşad Dergisi, cilt 23, sayı 584, ay 1, yıl 1340, sayfa 190.

<sup>5</sup> 1292/1875'te doğdu. Kastamonuludur. İlk tahsilini Kastamonu'da yaptı. Trabzon İdadisi'ni bitirdi. 1313/1895'te İstanbul Darü'l Muallimin-i Âlisi'nden mezun oldu. 1310-1319/1892-1901 tarihleri arasında Selanik İdadisi muallimliği ve müdürlüğünde bulundu. 1926'da İzmir suikastı sebebiyle idam edildi.

Ahmet Şükrü, maarif nazırlığı esnasında kızlara mahsus tahsil müesseseleriyle Darü'l Fünûn'un ve muallim mekteplerinin gelişmesi, yetimlere mahsus müesseseler açılması ve faydalı kitapların basılması için hayli gayret ve muvaffakiyet göstermişti. (bakınız. Ekmeleddin İhsanoğlu (editör), Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi, cilt 1, sayfa 698, İstanbul, 2006).

İngiliz âlimi kadınlar ve ilim hakkında bizi sukût-ı hayale düşürecek bazı tetkikat ve müşâhedâtını nakil ve hikâye etmektedir:

Her kız için evlenmek imkânı, iktisâb ettiği ilim ve mârifet nisbetinde tenâkus eder. Ulûm-ı ictimaiyye mütehasısı bu kaideyi vaz' ettikten sonra ilim ve zevceliğin bir arada gitmediğini söylüyor. İngiliz orta tedrisâtının kıymet ve ehemmiyetini takdir ediyor ve kendi kanaatince kadınların tahsil ve terbiyeleri bu dereceye münhasır kaldıkça ortada tehlike yoktur. Kızları zevce ve valide olmak fırsatından mahrum eden yüksek tedristir (diyor).

İngilizlere göre erkekler yüksek tahsil görmüş kızlardan tevahhuş etmektedirler. Yüksek tahsil görmüş kızlar da olur olmaz erkeği beğenmiyorlar. Binaenaleyh bu husustaki mani iki taraflıdır.

Hulasa İngiliz âliminin kadınlar hakkındaki tetkikatı kızlarımızın Daru'l Fünûn'a giriş çıkışlarını gördükçe koltukları kabaranların sadırına şifa verecek bir mahiyette değil..."

Ele alacağımız üçüncü makale de kadın eğitiminin olmaması gerektiğine dair ortaya atılan mevzu hadislere cevap niteliğini taşımaktadır. Bu yazının da yazarına ulaşılamamış ancak son dönem Osmanlısında yaşamış olan bir hadis âlimi olduğu kanaati oluşmuştur.

### c. Kadınların Okuyup Yazması Meselesi<sup>6</sup>

#### "La tüallimûne'n nisâe hattan" hadisinin ravisine cevap

Peşin söyleyelim ki bu lafız ile böyle bir hadisin aslı yoktur. Kadınlara talim-i hat edilmesinin adem-i cevazına kail ulema yok değildir. Hatta hâtıme-i ulema-i râsihin Aliyyü'l-Kârî'yi dahi bu zümre içinde buluyoruz. Mişkatü'l-mesabih şerhinde kitabu't -tîb ve'r-rakyî'nin fasl-ı sânisinde şöyle diyor:

Muhtemeldir ki eslaf-ı nisvana talim-i kitabet caiz olmuş olsun, şu kadar ki zamanımızın kadınlarına fesad-ı ahlaklarından naşi(dolayı) caiz değildir. Hâlbuki tâlil mezkûr münakaşayı kabul etmez değildir. Çünkü hiçbir fakih kadınlara talim-i kitabet etmekten husule gelecek menafi-i azimeyi bir mazarrat-ı galile-i mevhumeye feda edemez. Kadın kitabeti alet-i fesad ittihaz eylemesi bir mazeret ise de bütün bütün cahil kalması, heyet-i ictimaiyyemizce ondan daha büyük bir mazarrattır. İki fesadın taaruzunda ise ehaffı irtikab ile azamının çaresine bakılır.

Bir kere bu taifenin delillerini gözden geçirelim: Bu yapıda yegâne mutemetleri İbn Hayyân'ın Duafa'da Hz.Aişe'den tahric ettiği şu hadistir: "Kadınları köşklerde, odalarda iskân etmeyin ve onlara kitabet talim etmeyin(la teskinûhünne'l-ğurafe vela tüallimûhünne'l-kitabete)." Hâlbuki bu hadisin

<sup>6</sup> Sebilürreşad Dergisi, cilt 12, sayı 288, ay 3, yıl 1330, sayfa 31-32.

senedinde İbrahim Şami vardır ki vaddalardan (çokça hadis uyduranlardan) olup münkeru'l hadistir.

Zehebî, Dârakutnî'den naklen bu kezzaptır(çok yalancıdır) demiştir. İbn Atıyye ise bu Şami'nin ehadisi gayr-ı mahfuzdur dediği gibi İbn Hayyan da bu Şami vaz-ı ehadis ile meşhur olup hal-i itibarın gayrisinde ondan hadis rivayet eylemek helal değildir demiştir. İbn Cevzî de ilel-i mütenahiye'de bu hadis sahih değildir, Muhammed ibn İbrahim Şami vadda-ı hadistir demiştir. Bu hadisin bir ikinci senedi daha vardır ki Hâkim Müstedrek'te Hz.Aişe'den rivayet eylemiştir. Lakin bu senedin ravileri içinde Abdülvehhab ibn Dahhak var ki Zehebî Mizan'da bunun için Ebû Hatim'den naklen kezzaptır demiştir. Nesâi de bunun hakkında metruktur dediği gibi Dârakutnî de münkeru'l hadistir demiştir.

İkinci delilleri İbn Hayyan'ın Duafâ'da İbn Abbas'tan merfuan rivayet eylediği "la tüallimû nisâekumu'l kitabe" hadisidir. Yani kadınlarınıza kitabet talim etmeyiniz. Hâlbuki bu hadisin senedinde Cafer ibn Nasr vardır ki Zehebî bunun hakkında mütthemü'l kizb demiştir. El-kâmil sahibi de sikattan birçok ehadisi batıla nakleyledi demiştir.

İşte görülüyor ki bu rivayâtın kâffesi gayet zayıf ve belki de batıl olup hiçbir vechile ihticâca salih değildir. Adem-i cevaz ise ahkam-ı şer'iyeden olup bir hadis-i sahiha veya hasene istinad eylemesi lazımdır. Binaenaleyh bu taifenin verdiği adem-i cevaz hükmü hiçbir vechile sahih değildir.

Bu hadisin ilk üç tarik ile vürûdu kendisini hasen liğayrihi mertebesine yükseltemez. Çünkü teaddüdi turuk ile hasen mertebesine irtika eden hadis zayıf, sül-hıfz (hafızası kötü), muhallit (karıştıran), mestur ve mürsel ve müdellis ravilerin hadisleridir. Vaddaların, kezzabların, metrukların hadisleri kesrat-i turuk ile hiçbir zaman hasen liğayrihi mertebesine irtika edemez.

Cumhur ulema ise kadınlara talim-i kitabet edilmesinin cevazına min gayri kerahe zahib olmuşlardır. Delilleri ise Sünen-i Ebî Davut'ta Şifa binti Abdullah'tan rivayet olunan şu hadistir: Bir gün ümmehat-ı mü'mininden Hz.Hafsa'nın yanında iken Cenab-ı Peygamber(a.s.) içeriği teşrif buyurmuşlar ve bana hitaben: şuna kitabeti talim eylediğin gibi "karınca yuvası" tabir olunan hastalığın efsununu da talim etmez misin? Bu hadis-i şerifin rical isnadı İbrahim b. Mehdi'den başka hepsi sahihtir. Mamafih İbrahim b. Mehdi sikattandır. Ahmed ve Hâkim müsnedlerinde tahrir edip hadis sahihtir dedikleri gibi Nesâi dahi Sünen-i Kübra'da Babu't Tıb'ta ihrac eylemiştir. Hadis-i şerif bu suretle kesb-i sıhhat eylemesine binaen İbn Teymiyye Münteka'da "bu hadis-i şerif kadınlara talim-i kitabetin cevazına delildir" demiştir. Hattabî dahi kadınlara talim-i kitabetin mekruh olmadığına bu hadis-i şerifte delalet vardır dediği gibi Zadu'l Mead'da ve Mesabih şerhi İzhar'da bu hadiste kadınlara talim-i kitabet edilmesinin cevazına delil vardır demiştir.

Aliyyü'l-Kârî mebhâs-ı mezkûrun biraz aşağısında ismini ibham eylediği bazı ulemeden naklen “hadisteki talim Hz. Hafsa’ya hastır çünkü “ya nisa’ennebiyyi lestunne ke ehadi’n min’en-nisai”<sup>7</sup> ayet-i celilesi mucibince ümmehat-ı mümininin birçok hasaisi vardı. “La tuallimuhunnel kitabete” hadisi ise havf-ı fitneye binaen amme-i nisaya mahmuldür” demiştir. Bundan anlaşılıyor ki mezkûr hadisi muhtelifü’l hadis kabilinden addeylemiş ve ikisinin beynini (arasını) cem ve tevfiik eylemek tarikini ihtiyar eylemiştir. Hâlbuki tevfiik-i mezkûr ancak ehadis-i sahiha ve hasene arasında tearuz vuku bulduğunda ihtiyar olunur. Ehadis-i zaife ve batıla ise ehadis-i sahihaya muarız olması şöyle dursun, mukabil hükmünü alabilecek te’siri bile yoktur. Çünkü esasen ehadis-i zaife ile amel olunamaz. Evet! Hadis sahih ve hasen bulunmadığı takdirde hadis-i zayıf, re’y ve kıyas üzerine tekaddüm eder. Lakin bu bahs-i âhardır.

Müeyyidat-ı cevazdan biri dahi Buhari’nin Edeb-i Müfred’de “el’kitabetu ile’n-nisai ve cevabuhünne” babında şu mealde Aîşe binti Talha’dan rivayet eylediği “Hz. Aîşe’nin daire-i terbiyesinde idim. Her şehirden insanlar ziyaretlerine gelirler. Hz. Aîşe ile olan münasebetimize binaen şüyûh-ı müslimin bizi ziyaret ve kastederler. Gençler de bize kardeş muamelesi ederek bana birçok hediye ve öteden beriden nameler gönderirlerdi. Hz. Aîşe’ye derdim ki: “Hala! Bu falanın namesi ve hediyesidir.” Hz. Aîşe de derdi ki: “Kızcağızım! Ona cevap ver ve elinden gelen mükâfatı dırığ etme! Yanında bir şey bulamazsan ben sana veririm” hadisidir.

Görülüyor ki bu muhterem kadınların rical ile mükemmel muhabereleleri var ve asr-ı sahabede cereyan ederdi. Bu babda Cenab-ı Peygamberden nev-ummâ memnuiyet bulunsaydı onlar böyle geniş bir muhabere kapısına meydan verirler miydi? Hâlbuki öyle bir şey asla ve kat’a rivayet edilmemiştir. Kadınlara talim-i kitabet edilmek gibi müstahsen bir keyfiyeti menetmek isteyenler İslâmiyet’in yetiştirdiği fâzılât-ı nisayı bilseler eminim ki iftihar eylemekten kendilerini alamayacaklardır.

Hâsılı ictimâiyatımıza taalluk eden bu gibi mesâil-i şer’iyyeyi tettebbu’ ve hakkıyla tetkik etmeden bir takım akval (kaviller-sözler) ve ehadis-i zaifeye temessük ederek, düşmek üzere bulunduğumuz korkunç uçurumu bir kat daha derinleştirmekten vazgeçmemizi hâlisâne temenni ederiz.

#### **d. Behopal Hâkime-i Zişan-ı Şah Cihan Hazretlerinin Hindistan’da Esasat-ı İslâmiyye Dairesinde Kız Mektepleri Küşadı:**<sup>8</sup>

Behopal hakimesi (Şah Cihan) hazretleri bu asrın harikalarından sayılır. Müşarun ileyha pek âli ahlak ile mütehâllik bulunduğu gibi ilim ve fazilette de emsalsizdir. Bu ana kadar umur-ı hayriye ve mearif uğrunda sarf ettiği mebalîğ-i azime büyük bir yekûn teşkil ediyor. Müşarun ileyhanın insanıyeti, iyiliği,

<sup>7</sup> 33 Ahzab 32: “Ey Peygamber hanımları! (Siz) kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz...”

<sup>8</sup> Sebülürreşad Dergisi, cilt 12, sayı 307, ay 7, yıl 1330, sayfa 364-365.

yalnız Hindistan'a münhasır olmayıp, Afrika'ya, Mısır'a, İstanbul'a, İran'a ve bilcümle memâlik-i İslâmiyeye sirayet etmiştir.

Bu hafta zarfında Hindistan'dan aldığımız gazeteler, bu muhsinenin diğer bir teşebbüs-i hayriyesini bize tebşir ediyorlar. Müşarun ileyha Hindistan kadınlarının cehalet ve maarifsizliklerine bakarak mezkûr illetin çaresini düşünüp evvelce Aligarh kasabasında Müslüman kızlar için gayet vâsi' bir bina inşa etmesiyle, orasını mekteb haline efrağını lazım gelenlere emretmiştir. Ve bizzat mezkûr kasabaya teşrifıyla mektebin resmi iftihadını icra buyurmuştur. Merasim-i iftihadide bulunmak üzere Hindistan'ın her tarafından gelen a'yan ve eşraf huzurunda Hâkime Hazretleri mearifin fevâidine dair mühim bir nutk îrad edip cümle hâzârın sena ve alkışlarına mazhar olmuştur. Nutk-ı mezkûru aynen derceden gazetelerden iktibas ediyoruz:

"Muhterem hazar, sevgili kızlar! Size karşı işbu hizmet-i nacizanedeki bulunan -Behopal Hakimesini- hanımı bir gün gelecektir ki rahmetlerle mağfiretlerle yâd eder ve görmüş olduğu esasa tâbiyet edeceksiniz. İlim ve marifet, meziyet ve fazilet yalnız erkeklere mahsus olmayıp kadınların da ondan müstefid olmasına büyük bir ihtiyaç vardır. İlim ve irfan analık vazifesini gören ve dünyaya nâfi heyet-i ictimaiyye bahşeden kadınlar buna daha ziyade muhtaç bulunuyorlar. Taleb-i ilmi beşikden mezar taşına kadar bize farz eden Diyanet-i İslâmiyye kendi şuûnat-ı diniyesi dairesinde nisvandan azim hizmetler bekliyor.

Âlem-i İslâmiyette temin-i şan ve şeref edip ilimleriyle, faziletleriyle, meziyetleriyle, şecaat ve terbiyeleriyle tarih-i İslâmiyette isimlerini kayd ve zabta muvaffak olan meşâhir-i nisvan-ı İslâmiyye bize güzel bir çığır açıp, o yolda hareket etmeyi fiilleriyle bize göstermişlerdir. İlim ve fazilet, zevce ve ülü'l emre itaat kadınlığın en büyük muhsenatından olduğu halde Hindistan'ımızdaki kadınlarda bu güzel meziyetlerden eser kalmamıştır. Bircümle Hindistan'da kalemiyle, ahlakıyla, işleriyle ebnay-ı cinsine hizmet eden bir kadın yoktur. Taife-i nisa içinde okuyup yazanlar o kadar azdır ki, binde bir raddesinde bile değildir. Bu cehalet ve meskenetin sonu tabii iflastır. Öyle bir iflas ki telâfisi pek çetindir.

Manevi bir inkırazın çaresi güçtür. Zamanımızdaki kadınlar erkeklerden kat kat ziyade mefkûre iflasına uğramışlardır. Bu halin devamı tabii erkeklerin de hoşuna gitmez. Çünkü hayat-ı aileyi teşkil etmek cehaletle değil, ilim ile hâsıl olabilir. Cehalet kadınlara zevce arasında tabii bir husumet icad eder. Birinin seviyesi âli olup da, diğerinin süfli olan iki arkadaş arasında hakiki bir imtizac ve muhabbet hâsıl olmayacağı gibi, bilgili bir erkekle bilgisiz bir zevce arasında da ülfet cay-gir olmaz. Bunun raf'ına çalışmak için hep elbirliğiyle uğraşmalıyız. Kızlarımızı güzel bir ana haline ifrağ etmek için kız mektepleri tesis etmeliyiz. Ancak bu mukaddes müesseselerde bilcümle âdât ve edeb-i İslâmiyeye son derece riayet edip, ağır başlılığın, sekîne ve vakarın kabul etmediği şeylerden



sakınmalıyız. Ağırbaşlı, tecrübeli, fazıl kadın yetiştirmek için son derece dikkat ve itina etmeliyiz.

İslâmiyet'te olan esâsât-ı diniyyeye vâcibât-ı beşeriyeye biğayet-i itina edilmesini bu mektepte arzu ederim. Sık sık sizi nazar-ı teftişimden geçireceğim. Bozukluk eserine tesadüf ettiğim dakika bu müessesenin kapısını kapayıp gideceğim. Çünkü burayı Âdem evladı yetiştirmek için açtım. Ahlaksızlığa yardım etsin diye açmadım. Gerek müdür efendi ve gerek muallimîn ve muallimât efendiler bu tenbihâtımı unutmamak lütfunda bulunacaklar ve vasiyetlerimi harfiyen icraya çalışacaklardır.

Aynı zamanda bu merasim-i iftitahiyede bulunmak üzere acizlerini kendilerine karşı medyûn-ı şükran eden memleketimizin a'yan ve eşrafından bu gibi kız müesseselerinin memleketimizde tesis ve ihya buyurmalarını kemal-i hudu ile istirham ederim. Tarih-i İslâm bize kadınlar içinde ne çok âli simalar, çehreler gösteriyor ki, bunların birine bile bu asrımızda tesadüf etmiyoruz. Nisvana süs ve zerafet de lazımdır. Yalnız bana kalırsa ilim ve meziyet öğrenmek bütün süsleri, zinetleri temin eder.

Her Müslüman kadının Kelâmullah'ı, ahkâm ve emr-i ilahiyeyi, şeriati bilmesi farzdır. Binaenaleyh vezaif-i diniyyeye her şeyden ziyade ehemmiyet verilmesini rica ederim. Ümit ederim ki, bu mektepten neş'et eden hanımlar kendi kızlarını da ilerde terbiye etmeye çalışıp heyet-i ictimaiyye-i İslâmiyye için pek güzel meyveli ağaçlar yetiştirirler."

Hint gazeteleri, şöyle de beyanatta bulunmuşlardır: Hâkime Hazretleri nutkunu yazdığı kâğıt üzerinden bizzat okumuş ve yüzünü bir peçe ile örtmüş bulunduğu gibi eldivenlerini de giymiş bulunuyordu. Sesindeki halâvet, edasındaki zarafetle, nutkunun fesih ve belîğ cümleleri hazarı adeta teshir ediyordu. Müşarun ileyhanın nutku hazara o kadar tesir etmiştir ki birçok zevat, Hindistan'ın sair şehirlerinde de bu gibi müessesât ihyasını der-uhde eylemeyi vaad eylemişlerdir.

## 2.2. Olumsuz Yaklaşımlar

### a. Hürriyet-i Nisvan: Kadınların Tahsil ve Meslek Sahalarında Erkeklerle Rekabetleri<sup>9</sup>

Dün Tıp Fakültesi müderrislerinden Âsaf Derviş Paşa<sup>10</sup> tarafından Darü'l Fünûn konferans salonunda "kadınların hıfzu's-sıhhası ve hürriyet-i nisvan"

<sup>9</sup> Sebilürreşad Dergisi, cilt 24, sayı 604, ay 6, yıl 1340, sayfa 93.

<sup>10</sup> Modern kadın hekimliğinin kurucusu olan Dr. Âsaf Derviş Paşa, Almanya'da eğitim gördükten sonra döndüğü İstanbul'da, Gülhane Askeri Tababet Mektebi ve Hastanesi'nde kadın doğum kliniğini açtı. Tıp Fakültesi muallimliğini Kurtuluş savaşı sonrasında da yürüttü. 1928'de yaşamını yitiren Dr. Âsaf Derviş Paşa, kadın sağlığı alanında sağlıksız koşullarda yapılan düşüklere ve ihmal edilen doğumlara karşı başarılı bir mücadele verdi. Üç cilt olarak hazırladığı "Kadın Hastalıkları" adlı kitabının sadece birinci cildi basılabildi.

hakkında bir konferans verildiğini yevmî gazeteler yazmıştır. Müderris Paşa kız çocuklarının tufüliyet devresinde kemik hastalıklarına istidatları olduğunu ve doğuş itibariyle erkeklerden daha küçük olduklarını söylemiş ve bu yaştaki çocukların ihmali yüzünden binnetice kadınlarımızda doğurma kabiliyet ve mukavemetinin azalmakta olduğunu izah etmiştir.

Derviş Paşa ale'l umûm çocukların ancak yedi yaşından sonra mektebe gönderilmelerine taraftar olduğunu söylemiştir. Bilhassa 12-13 yaşlarındaki kızların bu senelerde bulûğ hadiselerine maruz kalacakları cihetle yevmiye dört saatten fazla ders görmemelerini ve ebeveynlerinin bu devrede çok müteyakkız bulunmaları lazım geldiğini anlatmıştır.

Müderris Paşa bundan sonra hürriyet-i nisvan bahsine geçmiştir. 17-18 yaşına gelen hanımların âli tahsil görmeleri için lazım gelen şartları zikretmiş ve şunları söylemiştir:

“Bir kadının hür olarak hayatını kazanması servetleri müsait olanlarla olmayanlara göre değişir. Kadınların hepsi âlim olursa eve kim bakacak? Bunun için evleneceklerle âli tahsil görecekle ayrılmalıdır.

Evleneceklerle evlenmiş olanlar ve bunlardan bilhassa zengin olanların âli tahsil görmeleri muvafık değildir. Çünkü bunlardan beklenen vazife daha âlidir. Hiç evlenmeyeceklerin tahsili ise tedrisât itibariyle yaşlarına göre fasıllı olmalıdır. Zira kadınların erkeklere nazaran maruz kaldıkları fizyoloji halleri daha muz'icidir.

Bir de kadınların erkeklerle gerek tahsil ve gerek meslek sahasında rekabet etmeleri caiz değildir. Her mesleğin hafif alanlarını ihtiyar etmeleri hıfzu's-sihha itibariyle elzemdır. Aynı zamanda bu hususta kadın hiçbir zaman evsaf-ı ruhiye ve vezâif-i tabiiyyesinden uzaklaşmamalıdır. Amelî hayatında kadın daha başka şerâite tâbidir. Bunları hükümet sıyanet etmelidir. Hastalık loğusa sigortaları yapılmalıdır.

Bu esaslar haricinde kadın her sûretle sükûta mahkûmdur. Bunun neticesi tenakus-ı nüfustur. Almanya, İngiltere gibi memleketlerin kadın hıfzu's-sihhasına riayetleri hasebiyle nüfusları her sene müthiş süratte tezayid etmektedir”.

Müderris Paşa kadın hastalıkları hakkında izâhat verdikten sonra konferansa nihayet vermiştir.

#### **b. Kızlarla Erkeklerin Müşterek Tahsilleri<sup>11</sup>**

Maarif vekili kızlar için ayrı mektebler küşadına bütçemiz müsait olmadığı cihetle kızların da erkeklerle beraber bir mektepte karışık olarak okumalarını

<sup>11</sup> Sebilürreşad Dergisi, cilt 24, sayı 608, ay 7, yıl 1340, sayfa 157.

istediğini ve bunun muvaffak olup olamayacağını Daru'l Fünûn müderrislerinden sormuş olduğunu bütün gazeteler yazıyor.

Kızlarla erkekleri mekteplerde birleştirmek, ilim ve marifet mahallerini dans mahalli haline getirmekten başka bir şey değildir. Meselenin bundan başka bir neticeye müncer olmayacağı içindir ki hayat-ı ictimaiyyede en serbest olan Avrupa milletlerinin birçokları bile işi bu dereceye vurdurmayı istememişlerdir. Biz bu hususta fevzeviyyet-i siyasiyye ve ictimaiyye içinde bulunan Rusya Bolşeviklerini değil, hareket-i ictimaiyyesi muntazam ve mazbut milletleri taklid etmeliyiz.

Mekteplerdeki tedrisatın tezebzübatı ve teşevvüşatı yüzünden milletin evladı ciddi bir tahsilden mahrum bulunurken, mektebsizlik yüzünden etfâl-ı memleket sokak oyunlarıyla zaman kaybediyorken, medreseler seddedilerek binlerce talebe ulûm saha-yı tahsil haricinde kalmışken, ya imam ve hatip mekteplerine veyahut ilâhiyat fakültesine kabulleri için vuku bulan müracaatları semeresiz kalıyorken, hususi tahsiller bile taht-ı memnuiyete alınmış iken ve maarif vekâleti bu vaziyet karşısında tesir göstermez iken, tekfur dağında kimlerin neleri oldukları ve ne gibi bir maksad takib ettikleri belli bulunmayan birkaç kızın erkek liselerine kabulleri için vukua gelen müracaatlarından vecd ve heyecana tutularak matlublarının is'afı ve keyfiyetin bütün kızlara ta'mimi çağrılarına başvurulması doğrusu bizim anlayacağımız muammalardan değildir.

Son Telgraf gazetesi müşterek tahsil meselesi hakkında yazdığı bir makalede diyor ki:

“Avrupa pedagoji ve psikoloji mütehassısları on dört yaştan yirmi yaşa kadar olan zamanı gençlik, buhran devresi olarak kabul etmektedirler. Bu zamanlarda çocukların hissiyatlarına hâkim olmaları imkân dâhilinde değildir. İradeleri son derece zayıf ve her hareketlerinde bir tereddüt müşahede edilir. Ufak bir tesir ve ufak bir teşvik kendilerini selamete veya felakete îsal edebilir. Dünyanın her tarafında tâli tahsilin muhtelif bir tarzda icrasında mahzur görülmüştür. Seviye-i ictimailerî şerait-i hayatiyeleri bizden çok yüksek olan milletlerden bir intibah-ı hususi almamız icab eder.

Geçen gün Daru'l Fünûn müderrislerinden birisi ile konuşuyorduk. Muhasebemiz bu meseleye temas ederken dedi ki: “Daru'l Fünûn'a kızlar kabul edildikten sonra tedrisatta mahsus bir derecede sükût görüldü. Bu sefer tâlide de müşterek bir terbiye vermeye kalkarsak tahsil ve malumatın yarı yarıya ineceği şüphesizdir. Belki kızlarımız erkeklere nispetle çalışacaklardır. Ahlaki meziyetlerin günden güne azalmaya yüz tuttuğu bir devirde bu tarzı kabul etmek herhalde iyi bir netice vermeyecektir.”

Kızlarla erkeklerin bir arada tahsiline taraftar olacak kimselerin zuhur etmemesi, bilakis birçok laiklerin bile bunu mahzurlu görmesi üzerine gazetelerin Ankara muhabirleri “kız ve erkek liseleri tevhid edilmese bile erkek

liselerine müracaat edecek talibatın kabulüne mezuniyet verilmesi için kutlu bir cereyan olduğunu işaret ettiler.

Bu takdirde kız liseleri de tedrisata devam edecek, yalnız erkeklerle birlikte bulunmak isteyen kızlar erkek liselerine kayıt ve kabul olunacaklar! Ne garip bir tarz-ı hal! Maalesef görülüyor ki bütün işimiz gücümüz kadın ve erkek meselesi! Bundan başka yapacak sanki hiçbir şey yokmuş gibi mütemadiyen bu meselelerle uğraşıyoruz. Acaba başka bir şey bulamaz mıyız?

### c. Görüşlerin İncelenmesi-Yorumlanması

Tanzimat yıllarına kadar Osmanlılarda kız ve erkek çocuklar 5-6 yaşlarından itibaren sıbyan mektebi denen kurumlara beraberce giderler, 3-4 yıl kadar öğrenim görürlerdi. Bu, esas olarak dinsel nitelikli, yüzeysel, zorunlu olmayan bir eğitimdi. Sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu hakkında II. Mahmut 1824'te bir ferman yayınlamıştı. Ancak bu alanda uygulama gittikçe yaygınlaşmakla beraber, kesin sonuç hiç bir zaman alınmadı<sup>12</sup>.

Erkek çocuklardan çok az bir kısmı, sıbyan mektebinden sonra medreselere ve 1773'lerden itibaren açılan çeşitli askerî ve sivil okullara gidebiliyordu.

Kızların öğrenimleri ise çok ihmal edilmişti. Onlar için 1859'dan önce sıbyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu yoktu. Batıda da kızların eğitimi erkek çocuklarınkine göre çok yavaş bir gelişme göstermekle beraber yine de Osmanlılara göre bu alandaki gelişmeler 100-150 yıl önce başlamıştı<sup>13</sup>.

Tanzimat döneminde Namık Kemal, Ziya Paşa, Münif Paşa, Saffet Paşa gibi aydınlar ve devlet adamları, kızların ve kadınların eğitimden yoksun bırakılmalarını, toplumun geri kalma nedenlerinden biri olarak görmüşlerdir<sup>14</sup>.

Namık Kemal'e göre, çocukların eğitimsiz kalmalarında ya da kötü yetişmelerinde cahil annelerin de önemli bir sorumluluğu vardır. Ona göre, cahil kalmış anne, çocuklarını da cahil bırakır. Ayrıca, cahil kadınlar ahlâk dışı yollara daha kolayca sapmakta ve bunu gören erkekler evlilikten soğumakta, nüfus azalmaktadır. Bu nedenle kızların ve kadınların uygun bir eğitim görmeleri gerekir. Onların eğitimi, Osmanlı toplumunun ilerlemesi ve mutlu olması için şarttır.

1872'de "Kızlar" başlıklı ve Nuri imzalı bir gazete yazısında, önce, halkın kızların eğitime ilişkin olumsuz görüş ve tutumu açıklanmaktadır. Bunlar toplumdaki anlayışı gösterdiği için psikolojik ve sosyolojik açıdan çok önemli tespitlerdir: "Kızların eğitime ilişkin halkta bazı yanlış inanışlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, bazıları, kızların görevlerini ancak evin iç işleriyle uğraşmak olarak görür ve böylece fakir kızların yalnızca mutfak, dikiş, tahta silmek vs.

<sup>12</sup> Akyüz, 1999, sayfa 78.

<sup>13</sup> Akyüz, a.g.e., sayfa 80.

<sup>14</sup> Akyüz, a.g.e., sayfa 83.

bilmelerini yeterli bulurlar. Zengin kızların işi ise bunları yapacak hizmetçilerin denetimi olduğu için onların da okuma yazma öğrenmelerine hiç gerek yoktur derler. Bazıları da kadınların yalnızca ihtiyaç giderme ve neslin üremesi âleti olduklarını, onların eğitim ve öğrenim görmelerinin gereksizliği şöyle dursun, bir ölçüde zararlı bile olduğunu söylerler. Çünkü böyle söyleyenlere göre, kadınlar, yaratılışlarındaki eksiklik nedeniyle öğrendikleri şeyleri ekseriya kötüye kullanabilirler."

Yazar, daha sonra, kızların eğitimini "her şeyden daha önemli" bir iş olarak görür ve özetle der ki:

"Kız çocukları ev kadınlığına aday oldukları için ev işlerinin nazarı bilgilerini de öğrenmelidirler. Bu nedenle de eğitimlerine özen göstermek gerekir. Bir ev kadını, kocasıyla günlük işlerde bile anlaşabilmek için öğrenim yoluyla bilgi edinmek zorundadır. Yoksa bir hiç yüzünden kadın anlaşmazlık çıkarıp işi boşanmaya kadar götürüp yuvasını yıkar ve çocuklarını analı babalı yetim eder. Mademki bir kız çocuğu eş olacaktır, o halde yukarıdaki gibi nedenlerle de öğrenim görmelidir. Mademki kadınlar bazı bakımlardan eksiktirler, bu nedenle de eğitim görmeleri gereklidir. Mademki insanlar çocukluk döneminde aldıkları eğitimin gücüne göre gelişirler ve küçük çocukların eğitimini anneler verir, mademki kız çocukları anne olacaktır, o halde kızların eğitimine erkek çocuklarınkine göre öncelik tanımak gerekir."<sup>15</sup>

Padişah Abdülmecit (1839-1861), 1845'te yayınladığı bir iradesinde, "eğitimin din ve dünya açısından herkese gerekli olduğunu" söylüyor ve "halkın cehaletinin giderilmesi gerektiğini", bunun için de sıbyan ve rüştiye mekteplerinde (ilk ve orta öğretimin ilk dereceleri) yeni düzenlemeler yapılacağını, bir Darü'l Fünûn kurulacağını ifade ediyordu. Bu kurumların ilk ikisinde tüm Osmanlı vatandaşları dinî görevlerini ve kendi işlerinde kimseye muhtaç olmayacak kadar çeşitli hayat bilgilerini öğrenecekler, Darülfünûnda da daha üst düzeyde dinî ve müsbet bilimlerde derinleşeceklerdi<sup>16</sup>.

Bu irade, genel eğitimin düzenleneceğini, belli bir düzeyde zorunlu olacağını, yeni bir yükseköğretim kurumu açılacağını, bu örgün eğitim içinde herkesin din ve dünya için yeterli veya derinlemesine bilgi edineceğini öngörüyordu. Böylece kızların eğitimine de el atılacaktı.

II. Abdülhamit döneminde, eğitimdeki genel nicelik gelişmelerine paralel olarak kızların eğitimi konusunda da önemli çabalar harcanmıştır. Nitekim bu dönemde taşraya yayılan kız Rüştiyelerinin sayısı 74'e ulaşmış, böylece orta öğretimin ilk düzeyinde okuma imkânı bulan kızların sayısı artmıştır. Darü'l

<sup>15</sup> Akyüz, a.g.e. , sayfa 85.

<sup>16</sup> İnan, 1975, sayfa 85-89.

Muallimat'ın ders programlarında ve öğrenci sayılarında da gelişmeler görülmüştür<sup>17</sup>.

Sultan II. Abdülhamit, anularında, "kadının hayatı tabii olarak evinin içindedir; o, çocuklarının eğitimcisi, kocasının bakıcısı ve yardımcısıdır" der. Ona göre, tek kadınla evlenilmesi toplum için daha uygun olacaktır. "Kadınların aile işlerini idare edecek öğrenim görmeleri gerekir. Onların eğitiminin çocukların yetişmesi üzerine çok büyük etkisi olacaktır. Ayrıca, cahil bir kadın, kocasına iyi bir arkadaş olamaz. Erkeğin hayatında kadının sadece ziynet eşyası olmayıp, bir hayat arkadaşı olduğunu halka anlatmak gerekir." Ona göre, Peygamber, kadının siyasî hayata karışmasını yasaklamıştır ve bunda haklıdır. Kadına Avrupa'daki gibi bir özgürlüğün tanınması da yanlıştır<sup>18</sup>.

Osmanlı döneminde de, Cumhuriyet döneminde de, kızlara sunulan eğitim imkânları önce başkent, sonra büyük kentler, sonra da kasaba ve köylere doğru yayıldığı için, bu imkânlardan yararlanabilen kızlar da buralarda oturan bazı ailelerin kızları olmuştur. Örneğin, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde Kız Rüştüyelerinin "şimdilik İstanbul'da, sonra da vilâyet merkezlerinde açılacağı" açıkça belirtilmiştir. Böylece, kırsal yörelerdeki geniş halk kesimlerindeki kız çocukları, yeterli örgün bir eğitimden yararlanamamışlar<sup>19</sup>.

Şimdi bu önbilgiler ışığında eğitimi destekleyenleri ve reddedenleri, destekleyenlerin neden desteklediklerini, reddedenlerin de neden reddettiklerini ele almaya çalışalım.

### 3. Eğitimin Gerekliliği Tartışmaları

#### 3.1. Olumlu Yaklaşımlar

Doğrudan kadın eğitimiyle alakası olmamasına rağmen Abdülaziz Çavuş'ın yazısını İslâm'ın kadına verdiği değeri göstermesi ve Sebilürreşad Dergisi'nde yayınlanmış olması dikkate değerdir.

Mehmed Akif tarafından Türkçeye çevrilmiş olan yazı kadının mükellefiyetlerini sıralıyor. Ardından da onun özgürlüğünü konu ediniyor. Hiçbir Müslüman kadınının din ve vicdan hürriyetinden mahrum bırakılamayacağını izah ediyor. Yüzyıllarca süren mezhep savaşlarından yorgun çıkan Hıristiyan dünyası henüz yeni kavramaya ve öğrenmeye başladığı din ve vicdan hürriyetini Müslümanlara öğretmeye kalkışmıştır. Bu yazı da, bu girişime bir cevap mesabesinde. İslâm dini kadın hak ve hürriyetini, din ve vicdan hürriyetinin genel prensiplerini bin dört yüz yıl önce vaz' etmiştir.

<sup>17</sup> Okıç, 1981, sayfa 41-42.

<sup>18</sup> Dulum, 2006, sayfa 22-23.

<sup>19</sup> Dulum, a.g.e. , sayfa 35.

İslâm tarihindeki âlimelerden bahsederek konuya son veren Abdülaziz Çavuş'ın, bu yazısı dışında Sebilürreşad Dergisi'nde İslâm'ı savunan ve Anglikan Kilisesi'ne cevap niteliği taşıyan, Mehmed Akif tarafından Türkçeye çevrilmiş bulunan birçok yazısı bulunmaktadır. Konumuz dolayısıyla biz sadece kendimizi ilgilendiren kısmını aldık. İlgi duyanlar için güzel bir müracaat noktası olduğu kesindir.

Ahmet Şükrü Bey Vatan gazetesine yazdığı yazıda, Osmanlı'nın kızlara yönelik yürüttüğü eğitim sistemini eleştiren İngiliz âlimini adeta yerden yere vuruyor. Yüksek tahsil görmüş kızın evlenme imkânının azaldığı tespitini ve İngilizlerde yüksek tahsil görmüş kızların erkeklerden, erkeklerin de yüksek tahsil görmüş kızlardan nefret ettiği bilgisini veren İngiliz âlimi, Ahmet Şükrü Bey tarafından alaycı bir dille eleştirilmektedir. Ahmet Şükrü Bey Türkiye'de eğitim sahasında yaptığı çalışmalar sebebiyle dikkate değer ve üzerinde çalışılması gereken âlimlerimizden biridir.

"Kadınların Okuyup Yazması Meselesi" başlıklı makale kadınların eğitim görmemesi gerektiğine dair hadislerin mevzuğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bir şeyin yokluğunu ispatlamak, varlığını ispatlamaktan her zaman zor olmuştur. Sebilürreşad yazarı da bu durumun farkında olarak, başarılı bir şekilde bu hadislerin mevzuğunu ortaya koymuştur.

Eğitimsiz kadının, eğitimsiz nesil anlamına geldiğini ifade eden yazar, bunu güzel bir dille ifade etmektedir. Eğitim sırasında ortaya olumsuz durumlar çıkacak diye kadınların eğitilmemesinin, anlamsızlığına vurgu yapmaktadır.

Bir de kadınların eğitilmesine delil olabilecek olan hadis hakkında, bazı âlimlerin, bu hadis Peygamber (a.s.) hanımlarına hastır, bütün kadınları ihtiva etmez demelerini sert bir şekilde eleştirmiştir.

Son olarak da zayıf hadislerle birtakım tezler ortaya atarak, milletin aklını bulandırmanın, eğitimsizlik yüzünden oluşan boşluğu arttırmanın yanlışlığından bahsederek yazısını bitirmiştir. Bizce de Sebilürreşad yazarı, o günün şartları düşünüldüğünde çok önemli bir noktaya temas etmiştir. Çünkü bazı âlimler daima görüşlerini ayet ve hadislere dayandırma taraftarı olmuşlar, bu şekilde de zayıf ve uydurma hadislerin arkasına gizlenmişlerdir.

Dördüncü yazıda ise Sebilürreşad yazarımız Hindistan'ı, Türkiye'ye alternatif örnek olarak göstermektedir. Aligarh'ta açılan kız mektebinin açılış konuşmasını Sebilürreşad okurlarına aktarmaktadır. Teşvik edici olması açısından, bu yazı ve bir kadının tek başına kızların eğitimi için verdiği mücadele dikkate değerdir.

Kadınların eğitilmemesinin manevi çöküşe sebep olduğundan bahsedilen yazıda çok güzel örnekler göze çarpmaktadır.

Nasıl eğitilmiş biriyle eğitimsiz biri iyi arkadaş olamıyorsa, aynı şekilde eğitilmiş erkekle eğitimsiz kadın arasında da sağlıklı bir evliliğin

olamayacağından bahsedilmekte, dolayısıyla da kadın eğitiminin önemi vurgulanmaktadır. Bizce de bu tespit yerinde ve doğru bir tespittir. Toplumdaki ahlaksızlık kadınların eğitim görmesinden değil görmemesinden kaynaklanmaktadır. Elbette uygun şartları oluşturmak, ahlaki hassasiyetleri gözetmek şartıyla bu daha da güzel olacaktır.

Erkeğin eğitilmesi bir bakıma sadece kendine yarar sağlamaktadır. Fakat kadının eğitilmesi evlatlarına yansımaktadır. Çocukla daha sık muhatap olan hiç şüphesiz annedir. Bu yazıda da kadın meyveli ağaca, erkek de meyvesiz ağaca benzetilmektedir. Kadın ağacın meyvesi gibi birikim ve bilgisini çocuğuna aktarır. Bize göre böyle bir yazının Sebilürreşad Dergisi'nde yer almasının sebebi, yazıldığı dönemdeki kadın eğitimi tartışmalarıdır.

### 3.2. Olumsuz Yaklaşımlar

Osmanlı son dönem seyrine baktığımız zaman eğitime olumsuz bakışın pek az olduğunu görürüz. Çünkü Osmanlı Devleti ve özellikle son dönem aydınları Devletin geri kalma sebebinin eğitimsizlik olduğunu anlamışlardı. Fakat yine de eğitime soğuk bakan bir taraf her zaman var olagelmıştır.

Âsaf Derviş Paşa, verdiği konferanslarda genel olarak kadınların yüksek tahsil görmelerine karşı çıkan bir son dönem Osmanlı Âlimi olarak karşımıza çıkar. Alanının tıp olması dolayısıyla kadın sağlığıyla eğitimi ilişkilendirmiştir. Konferansında bulûğ çağına erişmiş kızların günde dört saatten fazla ders görmemelerini istemiş, yüksek tahsil için de birçok şart ileri koşturmuştur. Fakat kanaatimizce kızların erkeklere göre zayıf olması onların yüksek eğitim görmelerini engelleyecek bir sebep olarak görülmemelidir. Âsaf Derviş Paşa'ya göre herkes yüksek tahsil görürse eve bakacak kimse kalmayacaktır. Fakat hiç de öyle değildir! Her yüksek tahsil görmüş kız çalışacak, kimse evde oturmayacak diye bir kural olmadığına göre kızların yüksek tahsil görmesinde bir sakınca yoktur. Âsaf Derviş Paşa'nın haklı olduğu taraf ise kadınların meslek seçiminde gösterecekleri itinedir. Kadınların, kadına yakışan ve hafif olan meslekleri tercih etmeleri hem fitratları açısından uygun olacaktır, hem de erkelerin iş sahalarını daraltmamış olacaklardır.

Müşterek tahsil meselesine gelince, Sebilürreşad yazarımız kızlarla erkeklerin beraber tahsil görmelerini çok sert bir biçimde eleştirmiştir. Bu durumu o günün şartlarında değerlendirdiğimiz zaman bunun çok şaşılacak bir şey olmadığını görürüz. Öyle ki kızlar henüz yüksek tahsil görmeye başlamışlarken bir de beraber eğitim önerisi gelince yazar tamamen çileden çıkmıştır. Avrupa'dan örnekler vererek müşterek tahsilin sakıncalarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Ancak sorun beraber eğitim görmekte değil, sorun eğitimsizliktedir. Beraber eğitim problemi çözülebilecek bir problemdir.



Olumsuz yaklaşım olarak aldığımız bu iki makale aslında kadın eğitimini kökten reddetmemektedirler. Bunlar, sadece kendilerine göre yanlış gördükleri uygulamaları düzeltme yolunda görüş ileri sürmekte. Osmanlı son dönem aydınlarından hiç biri kadın eğitimini kökten reddetmemiştir. En karşı görüşte olanlar bile en azından ilköğretim düzeyinde eğitim görmelerine taraftar olmuşlardır.

#### **4. Değerlendirme**

Kızların ve kadınların eğitilmesi ve bu yolla toplum yaşamına daha çok katılmalarının sağlanması, Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çağdaşlaşma ve Batılılaşmanın gereği olarak görülmüştür. Bu bakış açısı her dönem için esasta geçerli olmakla beraber, her dönemin, kızların ve kadınların eğitimine bakışının farklı özellikleri de vardır.

Ele aldığımız makaleler ve incelemelerimiz gösteriyor ki; kadının eğitilmesi âlimlerin zihinlerinde önemli bir yer işgal etmiştir. Her ne kadar az miktarda karşı çıkış olmuşsa da genel anlamda son dönem Osmanlısı kadının eğitilmesine taraftar olmuştur.

İncelediğimiz az miktardaki makale bize şu izlenimi verdi: Osmanlı'nın son döneminde kadınların eğitilmesi için büyük çabalar sarf edilmiştir. Bu çabalar da boşa çıkmamıştır. Henüz Osmanlı yıkılmadan birçok eğitim müessesesi kurulmuş, kızlar yüksek eğitim görmeye henüz Osmanlı döneminde başlamışlardır.

Sebilürreşad Dergisi müellifleri de bu ilerleyişe kalemleriyle destek vermişlerdir. Eğitim girişimlerine sıcak bakmayanları yazılarıyla eleştirmişler, geri kalmışlığın sebebinin eğitimsizlik olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir.

Sonuç olarak Sebilürreşad Dergisi yazarları kadın eğitimine yazılarıyla ve bilfiil kendileri bu işte görev alarak, konferanslar vererek ve bizzat kendileri çocuklarını okutarak destek olmuşlardır. Kadın eğitimine İslâm'ın karşı olmadığını, bilakis oku emrinin muhatabının hem erkekler hem kadınlar olduğu yazılarda ısrarla vurgulanmıştır. Ahlaksızlık artacak diye kadın eğitimine karşı çıkanları kalemleriyle adeta yerin dibine sokmuşlar, delilsiz konuşmaları delilleriyle susturmuşlardır. Nihayet başarılı olmuşlar ve Türkiye'nin bu günlere gelmesine katkıda bulunmuşlardır.

#### **5. Sonuç**

Kızların eğitiminin gelişmesi ve sorunları Türk eğitim tarihinin çok önemli bir konusu olduğu halde, şu ana kadar bu alanda yararlı ve ilginç çalışmalar yapılsa da bunlar yeterli değildir. Yapılan bazı yayınlarda da, dağınıklık, eksiklik, hatta bazı tarihlere ve yorumlara ilişkin yanlışlar gözlenmektedir.

Kızların eğitimi, Batı toplumlarında da 18. ve 19. Yüzyıl gibi oldukça geç ele alınmıştır. Onlarda da, erkek bakış açısı ile kızlara eğitim gerekli görülmemiş, ya da en çok, kadınlık durumlarına uygun bir eğitimle yetinmeleri istenmiştir.

Osmanlının son döneminde kızların öğrenim görmelerinin "İslâm'a ve şeriata aykırı olmadığı" ve Peygamberin bir sözüne göre, "bilgi öğrenmenin erkek kadın her Müslüman'a farz olduğu" savları bu yoldaki girişimlerin önemli bir gerekçesini oluşturmuştur. O dönemde, eğitimde çeşitli yeniliklere girilirken de aynı gerekçeler ileri sürülmüştür.

Osmanlının son döneminde kızların özellikle zevce ve anne olarak eğitilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Böylece, öğrenim görmüş kadınların aileyi ekonomik vs. yönlerden daha iyi idare edebileceği, iyi bir eş olarak kocalarına daha iyi bakacakları, çocuklarını daha iyi yetiştirebileceği vs. ileri sürülmüştür.

Osmanlının son döneminde kızların erkeklere göre "eksik" sayılmayacağı, "eğer eksik iseler" bunun da onların okutulmaları için bir neden olduğu gibi düşüncelerin ileri sürülmesi, bu konudaki ilk tartışmaların da ilginç bir özelliğidir.

Eğitim görmemiş kızların giderek koca bulmakta güçlük çekecekleri, çünkü cahil kızların erkekler tarafından beğenilmeyeceği, bu yüzden de evliliklerin azalıp nüfusun düşeceği gibi nedenlerle de kızların okutulması gerektiği şeklinde düşünceler de, kızların eğitimine ilişkin ilk tartışmaların yapıldığı Osmanlının son döneminin ilginç özelliklerindedir.

Osmanlının son döneminde kızların eğitimi için çaba harcayanlar, eski tarzda yetişmiş olmakla beraber, kafalarının içi aydınlık Devlet adamları, yazarlar, medrese ve mektep öğretmenleridir. Böylece, Tanzimat döneminin genel bir özelliği olan "eski malzeme ile yeni bir şeyler yapılması" kızların eğitiminde de görülür.

Görüldüğü gibi kızların öğrenimi ile ilgili fikirler ve uygulamalar 1859'lara kadar gitmektedir. Böylece Cumhuriyet ilân edildiğinde, 65 yıldır kız ortaokulları ve 10 yıldır da Lise ve Üniversite düzeyinde kurumlar vardı. Toplumda kızların ve kadınların eğitimi konusu çok tartışılmış, toplumsal felâketlerden bu alanda dersler çıkarılması gerektiği anlaşılmıştı. Kızların okumasına gerek duymayan geleneksel tutumlar yumuşamış, bağnazlık azalmıştı. Böylece, Cumhuriyetin, kızların ve kadınların okumaları, erkeklerle eşit şartlarla toplum hayatına katılmaları yolunda giriştiği ve başardığı uygulamaların tarihî, psikolojik, eğitimsel, örgütsel bir altyapısı oluşmuştu.

Türkiye'de ve dünyada 2000'li yıllarda ilerlerken kızların eğitimi henüz yeterli düzeye ulaşamamıştır. Oysa kızların eğitiminin geliştirilmesi hem toplumun görevidir, hem de bu şekilde pek çok toplumsal sorun çözülecektir.

## 6. Kaynaklar

- AKYÜZ, Y., 1999, "*Türk Eğitim Tarihi*", Alfa Yayınları, İstanbul.
- CEYHAN, A., 1991, "*Sırat-ı müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÇAVIŞ, A., 1991, "*Anglikan Kilisesine Cevap*", Çeviren: Mehmed Akif Ersoy, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- DULUM, S., 2006, "*Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*", Yüksek Lisans tezi, Eskişehir.
- EROĞLU, M., 1988, "*Abdülaziz Çavîş*", DİA, Cilt:1, Sayfa: 187-188, Ankara.
- İHSANOĞLU, E. (editör), 2006, "*Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*", İrcica Yayınları, İstanbul.
- İNAN, A. A., 1975, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 2004, "*Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meali*", İlmi Araştırma Merkezi, Hayrat Neşriyat, İstanbul.
- OKIÇ, T., 1981, "*İslâmiyet'te Kadın Öğretimi*", Gaye Matbaacılık, Ankara.